

Een (graf)kuil met gecremeerde beenderen uit het midden-neolithicum aangetroffen op de Bentel te Oud-Turnhout (prov. Antwerpen, B)

Sofie SCHELTJENS, Erick ROBINSON,
Stephan DELARUELLE, Gerben BERVOETS,
Joris SERGANT, Mark VAN STRYDONCK & Philippe CROMBÉ

1. Inleiding

Naar aanleiding van de inrichting van het bedrijventerrein Bentel in Oud-Turnhout (Fig. 1) is in 2008 een preventief onderzoek uitgevoerd door de Archeologische dienst Antwerpse Kempen in opdracht van de Intercommunale Ontwikkelingsmaatschappij voor de Kempen, waarbij 14,3 ha is onderzocht door middel van proefsleuven en kijkvensters. Op basis van de resultaten is ongeveer 43.000 m² van het plangebied geselecteerd voor verder archeologisch onderzoek, dat in zeven fasen heeft plaatsgevonden (De Smaele *et al.*, 2009).

Na de archeologische opgraving van de wegkoffer (fase 1) door Archaeological Solutions in 2009 (Cryns, 2009), is het veldwerk ter hoogte van de kavels uitgevoerd in zes fasen (fase 2 tot en met 7) door de Archeologische dienst Antwerpse Kempen in 2010 en 2011. Tijdens het vlakdekkend onderzoek zijn verspreid over het terrein bewoningssporen uit de ijzertijd, de Romeinse periode en de vroege en volle middeleeuwen aangetroffen (Fig. 2). Daarnaast zijn een kuil uit het midden-neolithicum, een grafmonument met kringgreppel uit de vroege bronstijd en twee inhumatiegraven uit de vroege middeleeuwen aan het licht gekomen (Scheltjens *et al.*, in voorbereiding).

2. Landschappelijk kader

Het plangebied situeert zich ter hoogte van een noordoost-zuidwestelijk georiënteerde dekzandrug met een uitgesproken micro-reliëf. In noordelijke richting loopt het terrein af naar de Bentelloop, terwijl de zuidflank begrensd wordt door de Blauwe Loop. De dekzandrug loopt verder in noordoostelijke richting tot aan de Hoogt in Oud-Turnhout, waar deze wordt doorsneden door de Hoge Loop en de Aa. Het sediment en de textuur van de bodem bestaat uit matig fijn zand tot lemig zand.

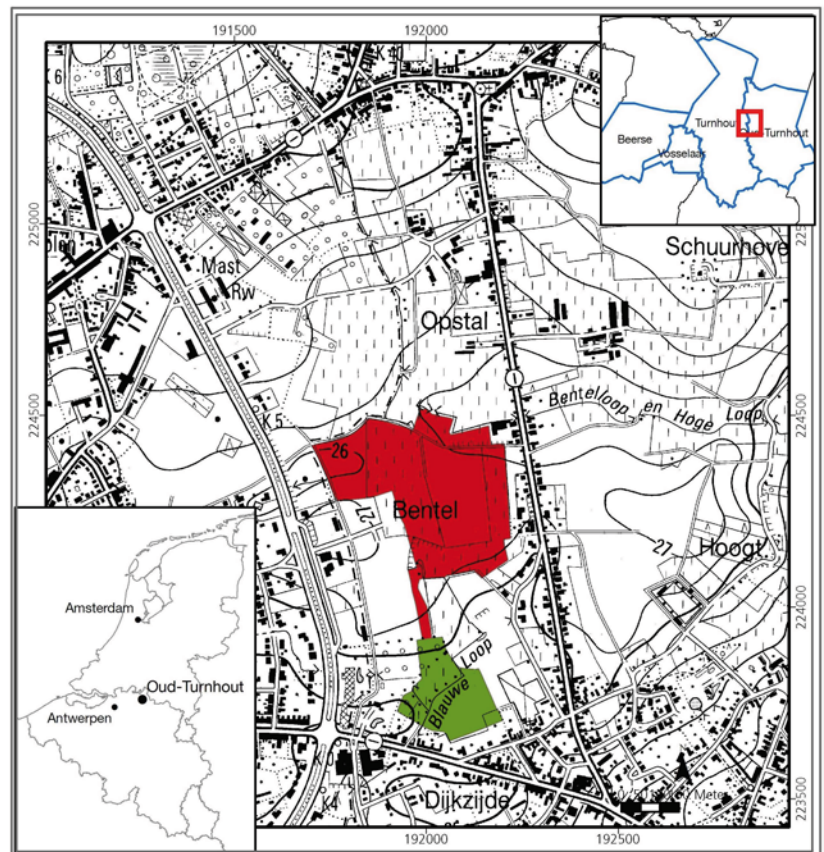

Fig. 1 – Overzicht van het plangebied Bentel te Oud-Turnhout.

De bodem van het terrein is gekarteerd als een zandbodem met een antropogene A-horizont of plaggendek, waarbij de afdekkende laag tussen 0,5 en 1,8 m bedraagt. De centrale zone van het plangebied bevindt zich ter hoogte van de top van de dekzandrug, die echter onderhevig is geweest aan nivellering tijdens de late middeleeuwen en de dikte en genese van het plaggendek beperkt is ten opzichte van de lager gelegen

Fig. 2 – Overzicht van de sporen en structuren aangetroffen te Bentel te Oud-Turnhout.

zones. In de zuidwestelijke, lager gelegen zone van het plangebied heeft zich een humuspodzol ontwikkeld, die grotendeels bewaard is gebleven onder de afdekkende plaggenbodem.

3. Prehistorische kuil

Bovenaan de noordflank van de dekzandrug bevindt zich een noord-zuid georiënteerde kuil (Fig. 3) met een afgerond rechthoekige vorm van 200 bij 75 cm in het vlak en een afgerond rechthoekige aflijning tot 29 cm diep in coupe. De uitgeloopte vulling omvat een lichtgrijs tot beige pakket matig fijn zand en een band ijzeroxide aan de buitenrand van de bodem.

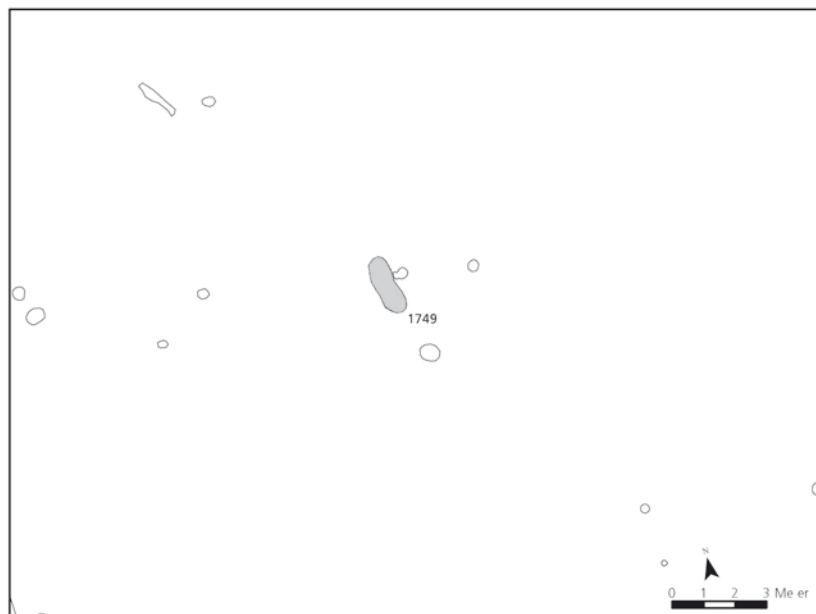

Fig. 3 – Situering van de kuil op de uitsnede van het grondplan.

Tijdens de aanleg van het vlak is verspreid over de kuil verbrand botmateriaal (Fig. 4) aangetroffen, terwijl het verdiepen van het vlak met 10 cm in de centrale zone een concentratie van crematieresten heeft opgeleverd. In totaal is 633 g verbrand bot verzameld, waarvan 208,5 g uit vlak 1 en 424,5 g uit vlak 2 (Fig. 5). Bovenaan de vulling zijn tenslotte negen fragmenten uit vuursteen aangetroffen.

4. ¹⁴C-dateringen

De ¹⁴C-datering van een eerste botmonster (KIA-46945: 5175 ± 45 BP) uit vlak 2 geeft een gekalibreerd resultaat tussen 4160 en 3800 v. Chr. (95,4%) en plaatst de structuur op de overgang van het vijfde naar het vierde millennium v. Chr (Fig. 6). Omwille van gekende problemen met het dateren van oud gecremeerd bot (Crombé et al., 2012) werd ter controle een tweede botmonster uit vlak 2 gedateerd. Het resultaat (KIA-48119: 5140 ± 35 BP) komt uit tussen 4040 en 3800 v. Chr. (95,4%) en bevestigt hiermee de eerste datering. Het gemiddelde van beide dateringen geeft een uitkomst van 5153 ± 28 BP of 4040 tot 3810 v. Chr., namelijk het eerste kwart van het vierde millennium.

Fig. 4 – Overzicht van de kuil in vlak 2.

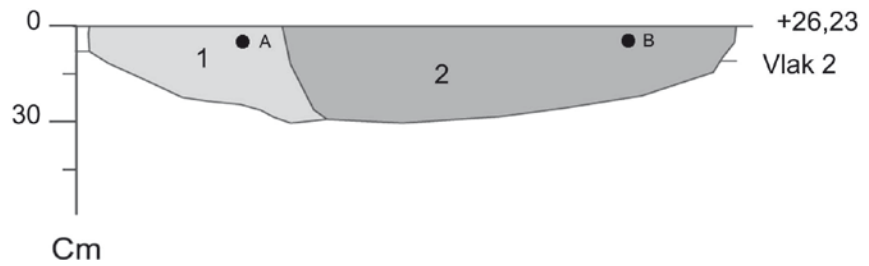

Fig. 5 – De kuil in coupe (schaal 1:40).

5. Vondsten

Tijdens het couperen van het spoor en het uitzeven van het sediment zijn in totaal negen artefacten uit vuursteen met een totaal gewicht van 4 g verzameld. Het ensemble omvat een onbepaald afhakingsfragment, twee afslagen, twee artefacten met polijstsporen, een brokstuk en drie chips, waarvan één zwaar verbrand is. De gepolijste fragmenten zijn afkomstig van een bijl uit grijsbruine, matig grofkorrelige vuursteen en vermoedelijk van gemijnde herkomst.

6. Synthese en interpretatie

In afwachting van het fysisch-antropologisch onderzoek van de gecremeerde botresten blijft een interpretatie van dit prehistorisch spoor moeilijk. Morfologisch en metrisch bezit de kuil van Oud-Turnhout de kenmerken van een crematiegraf maar zolang niet bevestigd

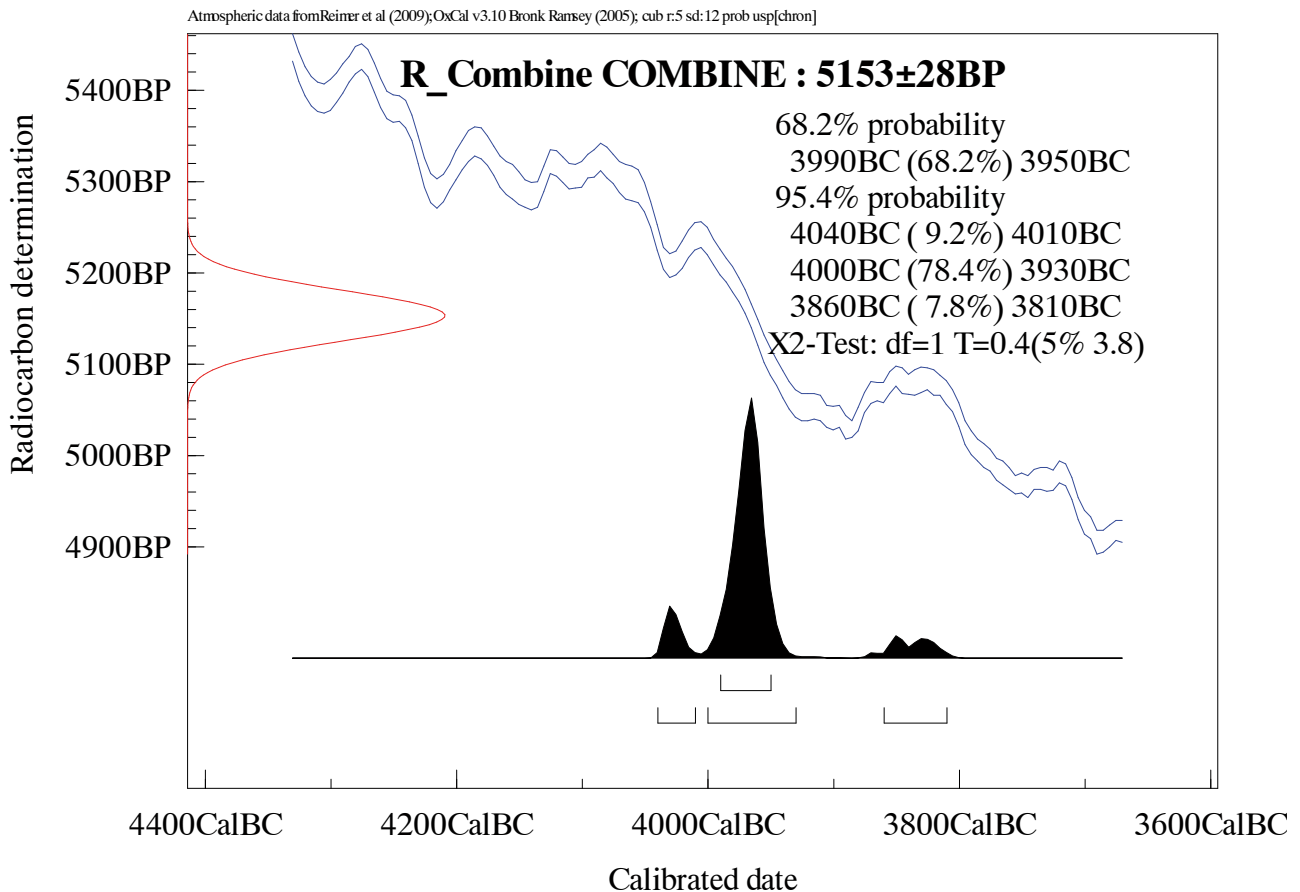

Fig. 6 – Kalibratie van het gemiddelde van de twee ¹⁴C-dateringen.

is dat het gecremeerde menselijke resten betreft, blijft een dergelijke interpretatie louter speculatief. Niettemin willen we wijzen op de treffende overeenkomsten met gekende crematiegraven uit het finaal-neolithicum, o.a. te Kruishoutem-Wijkhuis en Gent-Flanders expo (Crombé et al., 2011). Beide crematiegraven worden gedateerd in de tweede helft van het derde millennium en op basis van het geassocieerde aardewerk gecorreleerd met de Klokbekercultuur.

Los van dit alles, betekent de vondst van Oud-Turnhout toch een unieke ontdekking voor de Kempen. Beide dateringen situeren de structuur duidelijk aan het begin van het vierde millennium cal BC, een periode die vooralsnog slecht gekend is in de Kempen. Deze periode correspondeert met de veronderstelde aanvang van het Neolithicum in de Vlaamse zandstreek (Crombé & Vanmontfort, 2007; Crombé & Sergant, 2008). Slechts enkele vondstmeldingen uit het (midden-)neolithicum in de Noorderkempen zijn momenteel gekend. Het betreft lithisch materiaal van Het Gels Moer bij Baarle-Hertog (CAI nr. 100214) en Turnhout (CAI nr. 100824), Ravels-Kapelakker (CAI nr. 100776), Weelde-Vennekensloop (CAI nr. 105937) en Weelde-Vlasroot (CAI nr. 105944). Verder zijn ook een aantal vondsten van aardewerk gesignaleerd, zoals een flesvormige pot te Dilsen-Dilsenheide III en enkele kwartsverschraalde scherven te Weelde-Paardsdrank, die vermoedelijk kunnen gerelateerd worden met de Michelsbergcultuur (Amkreutz et al., 2010). De weinige radiokoolstofdateringen in de Vlaamse zandstreek situeren deze neolithische cultuur in de eerste helft van het vierde millennium v. Chr. (Crombé & Sergant, 2008; Crombé et al., 2011), wat overeenkomt met de dateringen van de kuil van Oud-Turnhout. De afwezigheid van diagnostische artefacten laat echter niet toe de kuil aan deze cultuur toe te schrijven. De vondst van gepolijste artefacten in de vulling geven wel aan dat de structuur verband houdt met neolithische activiteiten op de site.

Bibliografie

AMKREUTZ W. S. W., VANMONTFORT B., DE BIE M. & VERBEEK C., 2010. Bowls of contention. Mesolithic sites with pottery in the Lower Rhine Area. *Archaeological Studies Leiden University*, 20: 15-26.

CROMBÉ Ph. & SERGANT J., 2008. Tracing the Neolithic in the lowlands of Belgium: the evidence from Sandy Flanders. *Analecta Praehistorica Leidensia*, 40: 75-84.

CROMBÉ Ph. & VANMONTFORT B., 2007. The neolithisation of the Scheldt basin in western Belgium. In: WHITTLE A. & CUMMINGS V. (ed.), *Proceedings of the conference "Going Over: the Mesolithic-Neolithic Transition in North-west Europe", Cardiff, 16-18 May 2005*, Proceedings of the British Academy Press, 144, Oxford: 261-283.

CROMBÉ Ph., SERGANT J. & LOMBAERT L., 2011. L'occupation du nord-ouest de la Belgi-

que aux IVe et IIIe millénaires: bilan des recherches récentes en région sablonneuse. *Revue Archéologique de Picardie*, 28: 103-118.

CRYNS J., 2009. *Resultaten van het archeologisch onderzoek te Oud-Turnhout, Bentel Fase A. Definitieve rapportage van de bekomen resultaten*. Archaeological Solutions Rapportage, 12, Mechelen.

DE SMAELE B., DELARUELLE S., VERDEGEM S. & THIJS C., 2009. *Proefsleuvenonderzoek op het bedrijventerrein Bentel in Oud-Turnhout*. Archeologische dienst Antwerpse Kempen Rapport, 15, Turnhout.

SCHELTJENS S., HERTOOGHS S., BERVOETS G. & DELARUELLE S., in voorbereiding. *Begraving uit het neolithicum, de vroege bronstijd en de vroege middeleeuwen en bewoning uit de ijzertijd, de Romeinse periode en de middeleeuwen op de Bentel (fase I) in Oud-Turnhout*. Archeologische dienst Antwerpse Kempen Rapport, 48, Turnhout.

Samenvatting

Tijdens de vlakdekkende opgraving op de Bentel in Oud-Turnhout (provincie Antwerpen) is ter hoogte van de noordflank van een dekzandrug een afgerond rechthoekige kuil met crematieresten aangetroffen. Uit de vulling zijn negen fragmenten uit vuursteen en ruim 600 g verbrand botmateriaal verzameld. De omvang, de vorm in het vlak en in coupe alsook de vondsten doen vermoeden dat het spoor mogelijk een graf betreft, waarvan de ¹⁴C-dateringen een situering in het midden-neolithicum aangeven. De resultaten van het antropologisch onderzoek moeten echter nog uitwijzen of het gaat om een vlakgraf of een kuil.

Trefwoorden: Provincie Antwerpen, Oud-Turnhout, crematie, midden-neolithicum

Abstract

Large-scale excavations at Bentel in the municipality of Oud-Turnhout (province of Antwerp, Belgium) revealed on the northern slope of a coversand ridge a rectangular pit of 200 by 75 cm filled with 633 g of cremated bone fragments and a small assemblage of nine lithic artefacts, among which two small polished fragments. Two radiocarbon dates on cremated bone yielded a combined date of 5153 ± 28 BP, situating this feature in the first quarter of the fourth millennium cal BC. Awaiting the results of the anthropological analysis, this feature is interpreted as a possible cremation burial. If confirmed, this is the so far earliest cremation grave from the Neolithic within the coversand area of Belgium.

Keywords: Province of Antwerp (B), Oud-Turnhout, cremation, Middle Neolithic.

Sofie SCHELTJENS
Stephan DELARUELLE
Gerben BERVOETS
Archeologische dienst Antwerpse Kempen
Grote Markt 1
BE - 2300 Turnhout
sofiescheltjens@live.be
stephan.delaruelle@turnhout.be

Erick ROBINSON
Joris SERGANT
Philippe CROMBÉ
Universiteit Gent
Vakgroep Archeologie
Sint-Pietersnieuwstraat 35
BE - 9000 Gent
erick.robinson@ugent.be
joris.sergant@gatearchaeology.be
philippe.crombe@ugent.be

Mark VAN STRYDONCK
Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium
Jubelpark 1
BE - 1000 Brussel
mark.vanstrydonck@kikirpa.be